

Мар'яна Верхотурова

кандидат історичних наук, доцент,

директор,

Українська академія зброярських студій

<https://orcid.org/0000-0002-9172-2310>

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕДМЕТІВ АРТИЛЕРІЇ XIV–XVIII СТОЛІТЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Розглядаються особливості проведення мистецтвознавчої експертизи предметів артилерії XIV–XVIII століття. Акцентується увага на етапах автентифікації та атрибуції гармат, на особливостях встановлення їх автентичності, місця й часу виготовлення. Виділено ознаки конструктивної будови, технологій виготовлення та стилістичних особливостей оздоблення, на які потрібно звертати увагу під час визначення автентичності предметів. Описано основні маркери, які дають змогу ідентифікувати місце виготовлення гармати. Окреслено особливості, на які варто звертати увагу під час визначення авторства лиття (кування) та (або) замовника гармати. Наголошується, що для визначення приналежності зброї до того чи іншого часу потрібно опиратися на певні ознаки, які були характерні в той чи інший період історичного розвитку артилерії. Акцентується увага на деяких особливостях будови та декору зброї, на які варто звертати увагу під час датування предмета, здійснено їх поверхневий аналіз. Виділено деякі види матеріалознавчих досліджень, які додатково дають змогу підтвердити датування досліджуваної зброї. Описано основні особливості епіграфіки та маркування пам'яток артилерії та їх інформативне наповнення. Визначено основні етапи здійснення метричних замірів і опису зброї під час проведення мистецтвознавчої експертизи, запропоновано уніфікований формуляр опису гармати. Виділено основні типові класифікаційні ознаки та їх критерії під час дослідження, які дають можливість віднести гармати до культурних цінностей. Розроблено рекомендації стосовно визначення вартості наданого на дослідження предмета артилерії XIV–XVIII століть. Зроблено висновки про важливість розробки методики дослідження вогнепальної зброї під час проведення мистецтвознавчої експертизи.

Ключові слова: мистецтвознавча експертиза, експертне дослідження, автентифікація, артилерія XIV–XVIII століть, культурні цінності.

Постановка проблеми. Вогнепальна зброя минулих віків як об'єкт мистецтвознавчої експертизи має низку особливостей, на які варто звертати увагу під час проведення її дослідження. Для надання об'єктивного висновку експерту потрібно використовувати сукупність критеріїв автентичності, художнього рівня виконання та типових класифікаційних ознак для віднесення об'єктів експертизи до культурних цінностей. Станом на час написання цієї статті в Реєстрі методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України відсутня методика, яка б визначала проведення судової мистецтвознавчої експертизи об'єктів вогнепальної зброї XVI–XIX століть, що й визначає актуальність цієї публікації [1].

Метою статті є виділення основних етапів дослідження предметів артилерії XIV–XVIII століть під час проведення мистецтвознавчої експертизи, надання алгоритму послідовності дій експерта у встановленні автентифікації, атрибуції, вимірювання й опису гармат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над дослідженням широкого спектра проблем судово-експертної діяльності та розробкою методик проведення судової мистецтвознавчої експертизи працює низка вітчизняних учених і судових експертів. Зокрема, відзначимо дослідження А. Долуди, О. Пукліча, Т. Чирви, О. Смирнова, О. Оболенцевої-Красивської, А. Дяченко, Т. Манжелій, І. Ходченко К. Новікової, І. Міщенко, І. Солодовні-

кова, О. Калашникової, С. Шман, Н. Ревенок та ін. [2; 3; 4; 5; 6; 7]. Проблематику історії та розвитку вогнепальної зброї XIV–XVIII ст. досліджують М. Верхотурова, О. Мальченко [8; 9; 10]. Попри значний масив фахової літератури в галузі, варто відзначити недостатність сучасних вітчизняних наукових праць, присвячених напрацюванню методик і дослідженню проблемних питань під час проведення мистецтвознавчої експертизи вогнепальної зброї, виготовленої в період з XIV до кінця XIX ст.

Виклад основного матеріалу. У всі часи зброя була і є невід’ємною складовою культури суспільства. Пам’ятки вогнепальної зброї XIV–XVIII ст., які збереглися до нашого часу, несуть у собі свідчення рівня розвитку зброярського ремесла та металообробних технологій як у глобальному, так і в регіональному вимірі, а отже, мають етнографічне та наукове значення. Враховуючи особливості технічного й технологічного розвитку вогнепальної зброї XIV–XVIII століть, під цією дефініцією розуміємо ручну вогнепальну зброю та артилерію. У цій публікації наша увага буде зосереджена на особливостях дослідження пам’яток артилерії минулих віків. Дуже часто збережені пам’ятки зброї «брали» участь в історичних подіях, належали чи були виготовлені відомими особистостями, а отже, набувають історичного значення. Зброя часто слугувала засобом підтвердження статусності свого власника, а тому виготовлялася з напівдорогоцінних металів, цінних порід дерев, в оздобленні використовувалася кістка, дорогоцінні метали й каміння, тож окремі предмети мають і художню цінність [11]. Пам’ятки зброї та військової історії завжди викликають особливий інтерес серед мистецтвознавців, істориків, колекціонерів та інших фахівців, що визначає необхідність напрацювання методології їх дослідження.

Перше питання, на яке має відповісти експерт під час мистецтвознавчої експертизи об’єктів артилерії XIV–XVIII ст., чи є наданий на дослідження об’єкт автентичним, чи ні [4, с. 6–8]. Автентичність – справжність, оригінальність. Упродовж останніх десятиліть в Україні розвивається історична реконструкція, у межах якої іноді відтворюються гармати минулих століть. Такі новороби – копії з оригінальних гармат чи стилізовані під них предмети, переважно виготовляються способом

литва чи кування, тож визначити їх сучасне походження доволі не складно шляхом поверхневого огляду. Зазвичай досить чітко неозброєним оком їх можна ідентифікувати за ливарними чи ковальськими швами нехарактерного вигляду й іншими візуальними ознаками. У разі відсутності зовнішніх ознак сучасного походження такої гармати питання автентифікації предмета вирішується шляхом матеріалознавчих досліджень зброї. Проте наш практичний досвід свідчить про відсутність потреби в таких дослідженнях у випадках ідентифікації сучасних копій артилерії XIV–XVIII ст. Також із міркувань безпеки для використання під час історичних реконструкцій канали стволів сучасних копій гармат XIV–XVIII ст. чи стилізованих під них предметів укріплюються сталевими трубками. Утім, це вже друга хвиля відтворення артилерії минулих віків. Перша хвиля моди на колекціонування й інтер’єрне використання гармат XIV–XVIII ст. була в XIX столітті. І якщо сучасні копії ідентифікувати експертові достатньо нескладно, то у випадку «новоробів» XIX ст. можуть виникати складнощі. Пов’язуємо це з кількома факторами. По-перше, рівень розвитку металообробних технологій XIX ст. був значно ближчим до технологій попередніх століть, ніж сьогодні, що спричиняє велику вірогідність значної схожості предметів з оригіналами під час візуального огляду. По-друге, за майже два століття існування такі предмети часто вже «влилися» в історичний контекст сучасних музейних колекцій чи інших інституцій, де вони зберігаються, що може значно ускладнити експертові автентифікацію об’єкта експертизи [10, с. 158]. Вирішуючи питання автентифікації таких гармат, доцільно звертати увагу на зовнішні ознаки якості литва, а саме: вигляд і розміщення ливарних швів, пропорції конструктивних елементів ствола, наявність оздоблення, висоту рельєфу оздоблення, розміщення та композицію орнаменту, змістовне навантаження написів, епіграфіку, маркування, відповідність зображення гербів періоду ймовірного датування виробу та ін. Крім того, слід зазначити, що з огляду на час виготовлення такі предмети вже можуть нести культурну цінність як самостійно, так і в межах колекції. Зараз ми не зосереджуватимемо свою увагу на цьому питанні, оскільки вважаємо його таким, що потребує окремої публікації.

Під час атрибуції об'єктів експертизи – гармат XIV–XVIII ст. варто звертати увагу матеріал і спосіб виготовлення ствола, конструктивні особливості будови, епіграфіку, маркування та ін. Відсутність уніфікації калібрів і типів гармат навіть у межах одного арсеналу практично до середини XVII ст. не дає можливості підвести ідентифікацію під єдиний критерій, для цього зазвичай необхідна сукупність класифікаційних ознак. Під час проведення експертного дослідження в процесі мистецтвознавчої експертизи здійснення атрибуції, ідентифікації та опису гармат XIV–XVIII ст. стає об'єктом уваги експерта-мистецтвознавця. Атрибуція – процес багатогранний і складний, що потребує особливої уваги до деталей. Важливим базовим етапом атрибуції є датування об'єкта експертизи. Хоча артилерія XIV–XVIII ст. характеризується різноманітністю форм, розмірів і калібрів, є чіткі ознаки, які дають змогу визначити датування предмета.

Зовнішня будова вогнепальної зброї під час атрибуції в процесі проведення мистецтвознавчої експертизи є достатньо інформативним джерелом інформації. Перше, на що ми звертаємо увагу під час експертного дослідження гармати, це матеріал і спосіб виготовлення. У XIV–XV ст. рівень розвитку металообробки надавав можливість виготовляти вогнепальну зброю з бронзи та заліза. Технології лиття бронзових стволів були запозичені із дзвонарства й були вже достатньо добре відпрацьовані на момент появи вогнепальної зброї, чого не можна сказати про гармати чи ручну вогнепальну зброю, виготовлену способом кування із заліза. Одним із вагомих аргументів на користь раннього датування залізної вогнепальної зброї може бути спосіб ковальського зварювання ствола [9]. Розглянемо один із можливих способів виготовлення вогнепальної зброї раннього часу. Для формування каналу ствола коваль використовував кілька повздовжніх смуг заліза (найчастіше шість смуг), зварював їх між собою, формуючи канал ствола, і поверх насаджував армуючі кільця, зварюючи їх між собою. Оскільки викуваний таким способом ствол не міг бути особливо міцним, для того щоб він не розривався під дією тиску порохових газів під час пострілу, дуже часто на зрізі каналу ствола насаджували додаткові армуючі кільця чи «намотувалася» смуга заліза,

формуючи дульне потовщення. Якщо вище описані ознаки фіксуються під час огляду ствола, ми можемо робити сміливе припущення, що предмет, який ми досліджуємо, може належати до ранніх взірців вогнепальної зброї. Утім, для повноти висновків потрібно підтвердити зроблене припущення шляхом порівняння об'єкта експертизи з типологічно схожими гарматами з музейних колекцій. Характерною ознакою вогнепальної зброї раннього етапу розвитку є відсутність цапф. Це пов'язано із тим, що під час стрільби не використовували лафети чи приклади. Гармату зазвичай кріпили до колоди чи дрогу¹. Відзначимо, що дерев'яні елементи вогнепальної зброї XIV–XV ст. до нашого часу практично не збереглися. Інші обов'язкові елементи, на який ми звертаємо увагу під час датування вогнепальної зброї, це запальне поле, таріль, винград. Другий момент, на який варто звернути увагу для визначення віку вогнепальної зброї, – внутрішня будова каналу ствола та зарядної камери. До початку використання чорного (димного) пороху (приблизно друга половина XV ст.) для стрільби застосовувалася порохова м'якоть – порохова речовина з низькою бризантністю, що обумовлювало потребу у використанні більшої кількості порохового заряду, а отже, об'єм порохової камери відносно об'єму каналу ствола є більшим порівняно з більш пізніми взірцями. Форма порохової камери могла бути циліндричною, кулястою, конусоподібною. Ще одним фактором, який обумовлював внутрішню будову каналу ствола, було використання кам'яних ядер для стрільби, тож і калібр зброї був більшим, ніж у більш пізніх взірців, які заряджалися металевими ядрами (за однакової ваги кам'яного та металевого ядра їхній об'єм відрізнятиметься). Фіксація вищеописаної внутрішньої будови ствола є ще одним аргументом, який підтверджує наше припущення стосовно датування зброї XIV–XV ст. У декорі Ранньої Модерної Доби панував готичний стиль, для якого характерні чіткі геометричні форми, строгість ліній. Характерною ідентифікаційною ознакою вогнепальної зброї є гранчаста будова ствола. Скромний декор, переважно геометричного, рідше рослинного, орнаменту, нанесений способом гравіювання, пуансонного чека-

¹ Дрог – дерев'яний візок із невеликими колесами для кріплення й перевезення гармат.

нення або травлення по металу. Відзначимо, що на вогнепальній зброї XIV–XV ст. досить рідко зустрічаються виробничі клейма, маркування чи написи, які б дали змогу визначити час і майстра, який виготовив гармату. Додатковим аргументом в датуванні вогнепальної зброї XIV–XV ст. можуть бути результати металографічного аналізу матеріалу [12]. Під час проведення металографічного аналізу матеріалів стволів зброї варто враховувати, що під впливом часу з металу виходять сторонні домішки, отже, результати аналізу покажуть нам чистий або з низьким рівнем домішок склад металу.

Розвиток артилерії XVI–XVII ст. характеризується вдосконаленням виробничих технологій із метою покращення тактико-технічних характеристик зброї. Відбувається поступовий перехід від кам'яного до залізного ядра, спостерігається тенденція до зменшення калібру та видовження каналу ствола. Використання димного (чорного) пороху спричиняє зменшення об'єму зарядної камери порівняно зі зброєю XIV–XV ст. На заміну дрогам (візкам) і колодам приходять лафети, унаслідок чого з'являється конструктивний елемент – цапфи. Основними матеріалами виготовлення гармат залишаються бронза та залізо. Уже наприкінці XVI ст. у Європі починають налагоджувати поодинокі виробництва чавунних гармат. З розвитком виробництва чавуну поступово до кінця XVII ст. частка виробництва чавунної артилерії порівняно з бронзовою невпинно зростає. В оздобленні переважають ренесансні мотиви. Мода на артилерію як підтвердження високого соціального статусу стає причиною частішої появи на гарматних стволах гербів, епіграфіки та інших персоніфікованих знаків, які в експертному дослідженні є достатньо інформативними та дають змогу ідентифікувати час і місце виготовлення в процесі проведення мистецтвознавчої експертизи. Зброя завжди була не лише інструментом на полі бою, але й статусною річчю, яку майстер-виробник чи власник всіляко намагалися виділити, прикрасити, декорувати, надати особливого естетичного вигляду. Утім, це стосується переважно бронзових гармат. Залізна та чавунна артилерія зазвичай не була настільки інформативною в цьому плані й ідентифікується шляхом типологічного аналізу, порівняння із предметами з музейних колекцій, шляхом пошуку ана-

логій в іконографічних джерелах та іншими методами [10].

Під час проведення мистецтвознавчої експертизи гармат XVIII ст. слід враховувати, що розвиток металообробних технологій став причиною переваги чавунних гармат над бронзовими чи залізними, авторське виробництво в майстернях-ливарнях витісняє більш економічно вигідне промислове виробництво. Мистецьке литво бронзових гармат зустрічається переважно в салютній артилерії. Практика виробничого маркування гарматних стволів ще не набула широкого поширення, а декорування на чавунні стволи переважно не наносилося. Тому ідентифікацію гармат цього періоду під час проведення мистецтвознавчої експертизи доцільно проводити методом порівняння з предметами з музейних колекцій та іконографічних джерел.

Виробниче маркування на гарматних стволах XIV–XVIII ст. зустрічається доволі рідко, утім, за його наявності та правильного прочитання під час проведення експертизи можна визначити час і місце виробництва. Військові традиції персоніфікації зброї часто ставали причиною появи на гарматах різного роду написів і поміток, на які варто звертати увагу під час проведення експертного дослідження. Часто такі написи дають змогу встановити зв'язок об'єкта експертизи з історичними подіями чи постатями.

Під час проведення мистецтвознавчої експертизи гармат XIV–XVIII ст. для опису об'єкта варто застосовувати уніфікований формуляр опису предмета з вказанням метричних замірів конструктивної будови та декоративних елементів (за умови їх наявності). Вважаємо за доцільне здійснювати послідовні заміри внутрішньої та зовнішньої будови ствола від дула до казенної частини з подальшим детальним описом маркування, декору, епіграфіки та інших графічних позначок, написів і знаків.

Підсумовуючи, варто сказати, що для атрибуції гармат XIV–XVIII ст. у процесі проведення мистецтвознавчої експертизи потрібно провести комплексний аналіз конструктивних особливостей будови ствола та декору, враховуючи характерні для століть означеного періоду особливості. Вважаємо за доцільне проведення матеріалознавчих досліджень. Додатковим підтвердженням може бути порівняння досліджуваного з аналогічними

предметами, що зберігаються в музейних чи приватних колекціях, із зображеннями в іконографічних джерелах (гравюри, трактати, ікони, картини та ін.), з описаними в наукових працях. Також експерту потрібно вказати вплив зовнішніх факторів на об'єкт експертизи та його стан збереження, наявність реставраційних втручань, механічних чи хімічних ушкоджень.

Друга половина XIX століття ознаменовує завершення ери панування на полі бою гладкоствольної артилерії, роздільного ладування та «відкритого запалювання» вогнепальної зброї. Це період стрімкої трансформації артилерії з предметів зброярського мистецтва у високотехнологічну військову техніку. З розвитком металообробних технологій відійшла в минуле традиція сприйняття гармат не лише як зброї, але і як предметів ливарного мистецтва та ковальського ремесла. Враховуючи технічний розвиток артилерії, вважаємо за доцільне винести особливості дослідної роботи експерта з гарматами XIX ст. в окрему наукову статтю.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», до культурних цінностей належать об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню й охороні відповідно до законодавства України. Отже, під час проведення мистецтвознавчої експертизи гармат XIV–XVIII ст. потрібно визначити, чи належить об'єкт експертизи до культурних цінностей [11; 13]. Для визначення вартості наданого на дослідження об'єкта необхідно враховувати його стан збереження, матеріал і час виготовлення, ціни на антикварному ринку України, ціни в аукціонних катало-

гах та ціни в мережі Інтернет на аналогічні об'єкти [4, с. 12].

Висновки. У статті зроблено аналіз основних етапів мистецтвознавчої експертизи об'єктів артилерії XIV–XVIII ст. Виділено етапи автентифікації та атрибуції гармат, особливості встановлення їх автентичності, місця й часу виготовлення. Виділено ознаки конструктивної будови, технологій виготовлення та стилістичних особливостей оздоблення, на які потрібно звертати увагу під час визначення автентичності предметів. Описано основні маркери, які дають змогу ідентифікувати місце виготовлення гармати. Описано основні маркери, завдяки яким можна ідентифікувати місце виготовлення гармати. Окреслено особливості, на які варто звертати увагу під час визначення авторства лиття (кування) та (або) замовника гармати. Наголошується, що для визначення приналежності зброї до того чи іншого часу потрібно опиратися на певні ознаки, які були характерні в той чи інший період історичного розвитку артилерії. Для надання об'єктивного висновку експерту необхідно використовувати сукупність критеріїв автентичності, художнього рівня виконання та типових класифікаційних ознак для віднесення об'єктів експертизи до культурних цінностей. Станом на час написання цієї статті в Реєстрі методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України відсутня методика, яка б визначала проведення судової мистецтвознавчої експертизи об'єктів вогнепальної зброї XVI–XIX століть, тому, враховуючи значний суспільний інтерес до пам'яток воєнної історії, вважаємо за потрібне напрацювання методики мистецтвознавчого дослідження об'єктів вогнепальної зброї та артилерії XIV–XIX століть.

Список використаної літератури:

1. Реєстр методик проведення судових експертиз. Офіційний вебсайт Міністерства юстиції України. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search>.
2. Звіт про науково-дослідну роботу. Шифр роботи IX.1.2-2021/2. Розробка методики досліджень об'єктів, що містять комуністичну та націонал-соціалістичну (нацистську) символіку (остаточний), (методика) / [Долуда А. О, Чирва Т. О.]. Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2022. 111 с.
3. Звіт про науково-дослідну роботу. Розробка методики з дослідження об'єктів живопису (остаточний) (методика) / [Долуда А. О, Пукліч О. С., Манжелій Т. С.]. Харків : ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, 2020. 148 с.
4. Методика дослідження об'єктів нумізматики і фалеристики / А. О. Долуда, О. С. Пукліч, Т. С. Манжелій, О. О. Смирнов, О. С. Обленцева-Красивська, А. О. Дяченко. Харків : ННЦ ІСЕ, 2023. 26 с.

5. Долуда А. О. Методика судово-експертного мистецтвознавчого дослідження продукції порнографічного характеру / А. О. Долуда, О. В. Масюк, В. В. Седнів та ін. Харків : ХНДІСЕ, 2011. 14 с.
6. Методика мистецтвознавчої експертизи (загальна частина) / [Новікова К. В., Міщенко І. І., Солодовніков І. В. та ін.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2019. 73 с.
7. Ревенок Н. М. Мистецтвознавча експертиза українського фарфору-фаянсу XIX – початку XX століття в контексті розвитку художньої культури : монографія / Н. М. Ревенок. Київ : Видавничий дім «Гельветика», стереотип. вид., 2024. 258 с.
8. Verkhoturova, M. & Marchenko, Y. (2021). A Short-Barrelled Wrought Iron Firearm of the End of the XIVth – Beginning of the 15th Centuries in the Collection of Lviv Historical Museum. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk* [East European Historical Bulletin], 19, 30–41. DOI: 10.24919/2519-058X.19.233814.
9. Верхотурова М. Артилерія XIV–XVIII століть з фондів Львівського історичного музею. Запоріжжя : ФОП Рябцев В. В., 2023. 224 с.
10. Мальченко О. Орнаментована артилерія на правобережній Україні (XV–XVIII ст.). Київ : ЗАТ «Віпол», 2009. 284 с.
11. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21 вересня 1999 р. № 10-68-XVI (зі змінами 2003–2022 рр.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text> (дата звернення 08.12.2024).
12. Voyk Y., Indutnyi V., Merezhko N., Pirkovich K., & Dyshlova V. Determining the sequence of elimination of impurity ions from the surface of historical cold iron weapons. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 2023. 3 (12) (123), 24–29. URL: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2023.283077>.
13. Методичні рекомендації з проведення державної експертизи культурних цінностей : наказ Міністерства культури України від 15.11.2019 № 877. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0877734-19#Text> (дата звернення 04.12.2024).

References:

1. Reiestr metodyk provedennia sudovykh ekspertyz. Ofitsiyni vebseit Ministerstva yustytzii Ukrainy. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search> [in Ukrainian].
2. Zvit pro naukovo-doslidnu robotu. Shyfr roboty IKh.1.2-2021/2. Rozrobka metodyky doslidzhen obektiv, shcho mistiat komunistychnu ta natsional-sotsialistychnu (natsystsku) symvoliku (ostatochnyi), (metodyka) / [Doluda A.O., Chyrva T.O.]. Kharkiv: NNTs “ISE im. Zasl. Prof. M.S. Bokarius”, 2022. 111 p. [in Ukrainian].
3. Zvit pro naukovo-doslidnu robotu. Rozrobka metodyky z doslidzhennia obektiv zhyvopysu (ostatochnyi) (metodyka) / [Doluda A.O., Puklich O.S., Manzhelii T.S.]. Kharkiv: KhNDISE im. Zasl. prof. M.S. Bokarius, 2020. 148 p. [in Ukrainian].
4. Metodyka doslidzhennia obektiv numizmatyky i falerystyky / A.O. Doluda, O.S. Puklich, T.S. Manzhelii, O.O. Smyrnov, O.S. Oblientseva-Krasyvska, A.O. Diachenko. Kharkiv: NNTs ISE, 2023. 26 p. [in Ukrainian].
5. Doluda A.O. Metodyka sudovo-ekspertnoho mystetstvoznavchoho doslidzhennia produktsii pornohrafichnoho kharakteru / A.O. Doluda, O.V. Masiuk, V.V. Siedniev ta in. Kharkiv: KhNDISE, 2011. 14 p. [in Ukrainian].
6. Metodyka mystetstvoznavchoi ekspertyzy (zahalna chastyna) / [Novikova K.V., Mishchenko I.I., Solodovnikov I.V. ta in.]. Kyiv: DNDEKTS MVS Ukrainy, 2019. 73 p. [in Ukrainian].
7. Revenok N.M. Mystetstvoznavcha ekspertyza ukrainskoho farforu-faiansu XIX – pochatku KhKh stolittia v konteksti rozvytku khudozhnoi kultury: monohrafiia / N.M. Revenok. Kyiv: Vydavnychy dim “Helvetyka”, stereotyp. vyd., 2024. 258 p. [in Ukrainian].
8. Verkhoturova, M. & Marchenko, Y. (2021). A Short-Barrelled Wrought Iron Firearm of the End of the XIVth – Beginning of the 15th Centuries in the Collection of Lviv Historical Museum. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk* [East European Historical Bulletin], 19, 30–41. DOI: 10.24919/2519-058X.19.233814.
9. Verkhoturova M. Artyleriiia XIV–XVIII stolit z fondiv Lvivskoho istorychnoho muzeiu. Zaporizhzhia: FOP Riabtsev V.V., 2023. 224 p. [in Ukrainian].
10. Malchenko O. Ornamentovana artyleriiia na pravoberezhnii Ukraini (XV–XVIII st.). Kyiv: ZAT “Vipol”, 2009. 284 p. [in Ukrainian].
11. Pro vyvezennia, vvezennia ta povernennia kulturnykh tsinnosti: Zakon Ukrainy vid 21 veresnia 1999 r. № 10-68-KhVI (zi zminamy 2003–2022 rr.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text> [in Ukrainian].

12. Vovk, Y., Indutnyi, V., Merezko, N., Pirkovich, K., & Dyshlova, V. (2023). Determining the sequence of elimination of impurity ions from the surface of historical cold iron weapons. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 3 (12) (123), 24–29. URL: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2023.283077>.
13. *Metodychni rekomendatsii z provedennia derzhavnoi ekspertyzy kulturnykh tsinnosti*. Nakaz Ministerstva kultury Ukrainy vid 15.11.2019 № 877. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0877734-19#Text> [in Ukrainian].

Mariana Verkhoturova. Research of artillery items from the XIV–XVIII centuries during an art historical examination

The features of conducting an art historical examination of artillery items of the XIV–XVIII centuries are considered, an important stage of which is authentication. Attention is focused on the stages of attribution of guns, namely, on the features of establishing their authenticity, place and time of manufacture. The features of the structural structure, manufacturing technologies and stylistic features of decoration that must be paid attention to when determining the authenticity of the items are highlighted. The main markers that are allowing to identifying the place of manufacture of the gun are described. The features that should be paid attention to when determining the authorship of the casting (forging) and (or) the customer of the gun are outlined. When determining the belonging of the weapon to a particular time, the need to rely on certain features that were characteristic of a particular period of the historical development of artillery is emphasized. Attention is focused on some features of the structure and decoration of the weapon that should be paid attention to when dating the item, their superficial analysis is carried out. Some types of material science studies are highlighted that additionally allow confirming the dating of the weapon under study. The main features of epigraphy and marking of artillery monuments and their informative content are described. The main stages of metric measurements and description of weapons during art historical examination are determined, a unified form for describing a cannon is proposed. The main typical classification features and their criteria during research are highlighted, which allow to attribute cannons to cultural values. Recommendations are given regarding the determination of the value of an artillery item of the XIV–XVIII centuries submitted for research. Conclusions are drawn about the importance of developing a methodology for studying firearms during art historical examination.

Keywords: art historical expertise, expert research, authentication, artillery of the XIV–XVIII centuries, cultural values.